

LEFAPHA LA THUTO LA KAPA BOTJHABELA
EASTERN CAPE EDUCATION DEPARTMENT
OOS-KAAP ONDERWYSDEPARTEMENT

TLHAHLOBO YA KGATO YA 11
GRADE 11 EXAMINATIONS
GRAAD 11-EKSAMEN

NOVEMBER 2008

SESOTHO HOME LANGUAGE – FIRST PAPER

NAKO: dihora tse 2
MATSHWAO: 70

TIME: 2 hours
MARKS: 70

TYD: 2 uur
PUNTE: 70

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

Ela hloko:

1. Araba dipotso kaofela.
2. Badisisa ditaelo tse hlahang potsong ka nngwe.

KAROLO YA A TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA 1

Bala ditaba tse latelang o ntano araba dipotso tse di latelang.

PALETSHOSANG

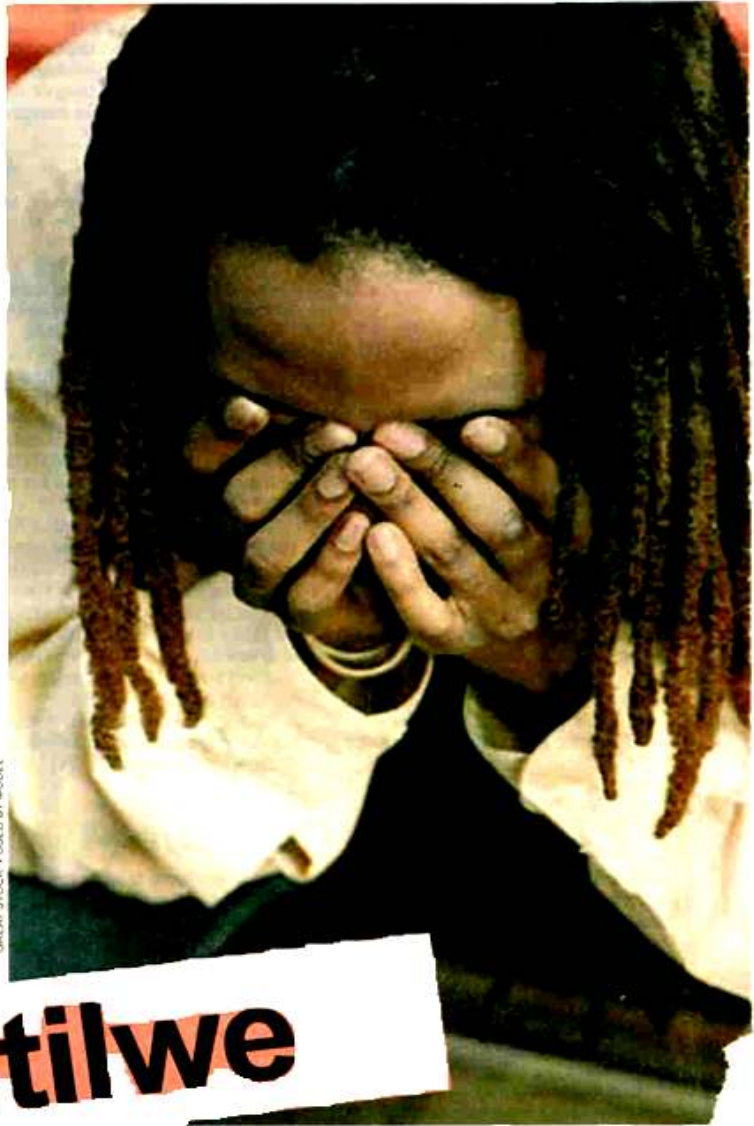
RE MO bitsa "Peter Lubisi." (18), o batla ho ipolaya. O lahlile mosebetsi, o tshaba le ho bonana le moratuwa wa hae – hohang ha a kgone ho lebala bomadimabe bo mo hlahetseng," ho bolela yena.

O ne a betwe ke basadi ba bararo ka Pherekong. Banna ba ne ba shebelletse ha Peter a ne a ntse a henahenwa ke basadi bao.

"Ke ne ke lakatse le ho ikakgela ka pela terene ka mora moo," ho bolela yena. O re: "Nako le nako ha ke kwala mahlo, ke bona sohle se neng se etsahale letsatsing leo, ekare ke shebelletse filimi".

Peter o ne a kope ho palamiswa kolo, a tswa Nelspruit, mosebetsing, a leba habo Mangweni haufi le Komatipoort ka phirimana ya mohla la 21 Pherekong. Kolo ya Toyota Venture, ya dinomoro tsa Gauteng, e neng e ena le batho ba bahlano ka hare, e ne e mo palamise mme ba neng ba le ka hare, ba ne ba bolele le bona ha ba leba moo a yang.

Empa kolo ya leba ho sele, ka mmila o moholo wa N4, ka botjhabela ho Nelspruit. Peter a hlobodiswa a sala a se na le nketlana thekeng, a hatellwa ho etsa thobalano le basadi ba bararo mme ka nako eo banna bao ba ne ba mo supile ka dithunya. O ne a leke ho hana, empa e mong a betsa tholwana, ya mo phumula leqaqailana. "Ke se ke tshaba le ho tsamaya maeto a malelele jwale," o boletse jwalo Peter a bile a sisa pelo. A re: "Ha ke kgolwe hore nka boela ka nka maeto a melelele." O thojwa maikutlo ke mokgatlo o seng tlasa mmuso wa

**'Ke betilwe
ke basadi'**

18 BONA SESOTHO - April 2008

O re ba ne ba mo siye a se na le nketlana thekeng, banna ba babedi ba dithunya ba mo hatella ho etsa thobalano le basadi ba bararo. Na ke tsona? Basadi ba se ba beta banna?

PALE THABISILE KHOZA

Masisukumeni Women's Crisis Centre o mane Tonga. Ba ne ba mo etse diteko tsa HIV. "Ho itse kokololo hobane ho fihlela jwale madi a ka ha a na tshwaetso, empa ke sa ntse ke lokela ho kgutlela hape. Ke tshohile hore mohlomong dintho di tla fetoha."

O re o feletswe le ke lerato la thobalano. "Ke ne ke qala ho etsa thobalano ka mokgwa o tjena bophelong ba ka," ho bolela yena. "Ke nahana hore basadi bao ba rekisa ka mmele. Ba ne ba tseba hantle seo ba se etsang."

Eitse ha ba kgathala ke yena, ba mo neha R20, ba mo siya moo le diphahlo tsa hae kaofela. A fihla habo, a robala haholo pele a eya mapoleseng.

O re o ne a letsetse moratuwa wa hae (18) ka tsietsi e mo hlahetseng, empa eo a se ke a kgolwa. O re o se a tswafa le ho bonana le yena hobane ha a tsebe hore o tla reng ho yena. "Ke bona ho le molemo re arohane hobane se nthahetseng ha a se amohele, hape ha ke batle ho mo tshwaetsa ka mafu," ho hlalosa yena.

Empa ha re tswelapele le dipuisano, o tsamaya a iphehisa, o re: "Nako le nako ha ke bua le yena mohaleng, o lla ka hore ke bua leshano. Ha ke tsebe hore ke tla etsa jwang hore a nkgolwe."

Na Peter o bua nnete? Na o fela

a betilwe ka tsela eo a e bolelang?

Sebui sa sepolesa sa Tonga, Konstabile Mzwandile Nyambi, o re nyewe e a fuputswa. "Empa re a qala ho ba le nyewe ya mofuta ona. Ha re tsebe le hore re ka e bitsa peto kapa yona tthekefetso."

Busi Sithole, ya thobang maikutlo mane Masisukumeni Women's Crisis Centre, o re ke lekgetlo la pele ba thoba maikutlo a monna ya betilweng ke basadi.

O re Peter o tla tswelapele ho thojwa maikutlo. "Bohle re a tseba hore banna le bona ba a betwa haholoholo ke banna ba bang empa ba tshaba ho ritela dinyewe," ho bolela Anesta Hofer wa Greater Nelspruit Rape Intervention Project (GRIP).

Empa basadi ha ba se ba beta banna, ke e nngwe taba?

GRIP e na le nyewe e le nngwe feela ya mofuta ona ho fihlela jwale ho ya ka Hofer. Ka 2005, motjha e mong ya dilemo di 18, o ne a betwe ke basadi ba bararo.

Di a tshwana

Le yona e jwalo ka ena ya Lubisi – rasetunya o ne a mo hatella ho etsa thobalano le basadi ba bararo. Motjha eo, o ne a kope thuso ya mohiri wa

hae hore a ritela nyewe sepoleseng mme a fumana ho thojwa maikutlo ke GRIP, a alafelwa mafu a thobalano mmoho le HIV.

Ha ho motho ya tshwerweng hobane lehlatsipa ha le tsebe baqosuwa. Hofer o re Peter o bile sebete ka ho tlaeha bonokwane bona.

"O hloka ho thojwa maikutlo ka nako e telele ho ya ka Masisukumeni mme o hloka tshetso e kgolo ho bohle ba amanang le yena. Tshetso ya lelapa le metswalle ke ya bohlokwa."

Mohlomong ke nako ya ho utlwa maikutlo a moratuwa wa Peter:

Le yena o eme le monna wa mateneng.

"Ke batla bopaki ba hore o fela a betilwe. Haesale ke tswalwa ke qala ho utlwa monna a bolela hore o betilwe le hona ke basadi," o boletse jwale ka seboko.

"Ha ke tsebe seo ke lokelang ho se etsa kapa ho se kgolwa hobane ke mo rata ka pelo yohle ya ka mme ke ne ke bile ke nahana hore re tla nyalana, empa ha ke sa tseba jwale le yena ha a tsebe le ho e hlalosa taba ena ya hae." [s] African Eye News Service

Na ke nnete? (Re bolelle!)

Bohle re a tseba hore banna ba ka beta basadi, e leng bonokwane bo seng bo jele setsi Afrika Borwa, hape re a tseba le hore banna ba ka beta banna ba bang – empa na basadi ba ka beta banna?

Na ke nnete? Nahana. Banna kaofela, ha ba ka bua nnete, ho na le dinako tse ding tseo ba sa kgoneng ho etsa thobalano le baratuwa ba bona leha ba lakatsa hobane motho a sa tsohelwe.

Jwale ho etsahalang ha monna a sa batle – a tshohile – a le tlasa kगतello, a supilwe ka sethunya, na a ka tsohelwa? Na peto ha se bonokwane bo kgonang ho etsa ke banna feela basading kapa banneng ba bang.

Wena o reng? Re bolelle a hao maikutlo! Ngolla ho Mangolo ho Mohlophisi, Box 32083, Mobeni, 4060.

- 1.1 Dilemo tsa Peter Lubisi di kae? (1)
- 1.2 Ke ho kae ha habo? (1)
- 1.3 Koloji ya Venture e ileng ya nka Peter e ne e ena le batho ba bakae? (1)
- 1.4 Ho sala o se na nketlana thekeng ke ho etsang? (2)
- 1.5 Ho sala o se na nketlana thekeng ke sekapuo sefe? (1)
- 1.6 Na see se hlahetseng Peter o ka se hlalosa e le peto kapa tlhekefetso? Hobaneng? Tshehetsa ka lebaka. (3)
- 1.7 Ntle le kokwana ya Eitse a ko tle le mafu a mang a mabedi ao Peter a neng a ka ba le ona. (2)
- 1.8 Hobaneng ha Peter a felletswe ke lerato la thobalano? (2)
- 1.9 Batho ba boemong bo kang ba Peter ba ka thuswa jwang ho kgutlisetswa maemong a bona a bophelo? (2)
- 1.10 Motho ha a hlahetswe ke se hlahetseng Peter ke mehato efe eo a lokelang ho e latela? Bolela mehato e mmedi. (4)
- 1.11 Ke batho bafe ba atisang ho betwa? (1)

[20]

TEMA YA 2PAPATSO

leqephe la papatso

Ke setaele!

Ya motshwana ka Black Chic...

O BATLA lethathama la dihlahiswa tsa moriri tse theko e ntle la ho o otlolla, le tseo o ka di tshepang tsa ho o boloka o le motle?

Se hlole o kgathatseha...

Lethathama la dihlahiswa tsa Black Chic hair relaxer di na le olive oil e sireletsang moriri hore o se senyehe, o se omelle hape o se shebahale o kgathetse ka mora ho otlolla. Dihlahiswa tsa ho otlolla moriri tsa Black Chic di na le di-fatty acids tse sebetsang le olive oil ho nolofatsa moriri hore o dule o benya nako e telele. Lethathama la dihlahiswa tsena le fumaneha ka mekgwa e mmedi: Regular, bakeng sa moriri o twaelehileng le Super, bakeng sa o thata. Lethathama la di-relaxer le tla siya moriri o le bonolo, o otlolohile o bile o phetse hantle. Lanolin-enriched S-curl relaxer yona e etsa hore moriri o harahane hantle, o be bonolo mme o kamehe ka bonolo. E loketse moriri o monyenyanane. Empa leha o le bolelele bo bokae, Black Chic e tla siya moriri wa hao o le motle, o itshepa mme o be sebete hore:

"Ke setaele sa ka!" [s]

B39101/04/08 Setshwantsho Patrick Toselli: setaele ka Linda Bean; Setshwantsho Tony, moriri le mokgabiso wa sefahleho ka Nthato Mashishi wa Shine.

Black Chic

that's my style

- 1.12 Ho bapatswa eng papatsong ena? (1)
- 1.13 Dihlahiswa tsena di fumaneha ka mekga e meraro, e bolele hore ke efe. (3)
- 1.14 Na papatso ena e a hohela? Tshehetsa ka lebaka. (2)
- 1.15 Ke efe oli e sebedisitsweng dihlahisweng tse? (1)
- 1.16 Fana ka mesebetsi e meraro ya “S-curl relaxer”. (3)
- [10]
- [30]

KAROLO YA B

POTSO YA 2

KGUTSUFATSO/KAKARETSO

Kgutsufatsa ditaba tsa ‘Majimbos’ tse leqepheng le latelang ka mokgwa ona:

- 2.1. Fana ka sehlooho sa ditaba.
- 2.2. Sebedisa mantswe a hao empa o sa fetole mabitso a batho/dibaka le ditaba tsa mongodi (moelelo wa seratswana).
- 2.3. Ngola ditaba tse latelang ka tatellano e seng ka seratswana empa ka **dintlha** tse hlano o be o di nomore.
- 2.4. Ngola lenane la mantswe a hao qetellong ya karabo ya hao.
- 2.5. Mantswe a hao kaofela a se fete mashome a robong (90). [10]

Majimbos

Ke:THEMBA SIWELA

RASTA SHOTI STIX CHISKOP

KAROLO YA C

POTSO YA 3 (PUO)

BOTSWADI

‘Ho bapalla... boithabiso!

Ho bapalla sehlopha sa sekolo, ho lokela ho etsetswa mabaka a matle

GALLO

DIPAPADI ke karolo ya bohlokwa bophelong ba rona SA. Boemo ba lehodimo bo botle, re na le neo e ntle...re shebile 2010 ka mahlo a matala.

Lerato la dipapadi le qala sekolong, empa ke ngwana ya lokelang ho ikgethela, e seng motswadi.

Mme wa Dumisane o batla a sese sekolong hobane o re ho bohlokwa ho tseba ho sesa athe ntaae yena o batla a bapale bolo kapa rugby. Mmae yena o batla a se bapale rugby hobane o tshaba hore a ka nna a lemala. Dumisane seo a se batlang ke ho ithabisa, ke phetho!

Boithabiso ke motheo wa ho kgothalletsa ngwana ho natefelwa ke dipapadi. Kgothalletsa ngwana ho bapala empa o se mo hatelle.

Bana ba bang ba thabela ho shebella mme ba kgothatse metswalle ya bona ha e bapala. Selemong se tlang mohlomong ba ka nna ba fumana monyetla wa ho

kena sehlopheng.

Tseo o ka nahanang ka tsona...

■ Ho bapalla sehlopha ho o thusa ho ba le dikamano tse ntle le batho ba bang. Ngwana a ka nna a ba le bokgoni bo botle bolong empa ha dibapadi tse ding di le siyo, bokgabane boo bo ke ke ba hlahella. Setho sa sehlopha se tseba ho tshwarisana le ba bang bakeng sa katleho. Bokgoni ba tshebedisanommo ho e ntle bo qala moo.

■ Ha ba hlolewa teng! Ha a tseba ho thaba leha ba hlotswe mme a natefelwe ke papadi, hoo ho bolela hore ke bahlodi kaofela.

■ Ho bapala ho thusa ngwana ka boikwetliso, ho feta hore a dule a shebelletse TV.

■ Ngwana ha a na tseba papadi e ratang ntle a leke ho e bapala. A ka nahana hore o tla ba hlwahlwa karateng empa ka mora ho e bapala makgetlo a mararo feela. a bone hore o itsheenyetsa nako.

Ha ho phoso - bonyane o itekile. Empa se etse phoso ya ho mo nyahamisa pelo nako le nako ha a batla ho leka e nngwe e ntjha. Ke sona se tla o kgathatsa moyeng, se o senyetse tjehelete, o be o qabane le yena. Ela katleho

**“Se hatelle
ngwana
ho bapala
sekolong. Ke ne
ke se jwalo...
ke ngwana ya
lokelang ho
ba le lerato la
papadi e seng
motswadi.
Etsa hore ebe
boithabiso.”**
–Tiger Woods

ya hae hloko, ha ho hlokahala, mo rekele diaparo tse seng di sebeditse tsa boikwetliso ho fihlela o reka tse ntjha ha a se a kene motjheng.

■ Se mo hatelle ho bapala papadi e itseng hobane motswalle a e bapala. Ke ha batswadi ba qala ho etsa ditlhoedisano ka bana mme ba bapadisetswa mabaka a sele.

■ Ha se dinaledi tse ngata tsa dipapadi tse qadileng ho bapala ho tloha bonyenyane. Ba bangata ba qadile dipapadi ba le dilemong tse ka tlase ho 20.

- 3.1 Qotsa mefuta ya kgethi o be o e rehe polelong ena “Ho bapalla sehlopha sa sekolo, ho lokela ho etsetswa mabaka a matle” (4)
- 3.2 “Ha ho phoso- bonyane o itekile”. Polelo ena e ho lekgathe lefe?
A. lefatile.
B. Lejwale.
C. Letlang. (1)
- 3.3 Ke tla ja haholo. **Haholo** polelong ena ke lehlalosi mokgwa. Jwale qotsa **lehlalosi** polelong ena e ka tlase o be o le rehe
“Se hatelle ngwana ho bapala sekolong” (2)
- 3.4 Mohlala o latelang ke leetsi ; **sesa**. Jwale qolla polelo e nang le leetsi seratswaneng sa bobedi mme o sehelle mola ka tlasa leetsi. (2)
- 3.5 Sebedisa **makopanyi** a latelang dipolelong; **empa, athe**. (2)
- 3.6 Hlahloba dipolelo tse pedi diratswaneng tse pedi tsa ho qetela moo ho hlahang lebitso le lehokedi la teng. Mohlala: **setho sa** sehlopha.
Araba tjena:

LEBITSO	LEHOKEDI
Setho	Sa
3.6.1	
3.6.2	

(4)

- 3.7 Mmangwana o tshwara thipa ka bohaleng ke maele a bopilweng ka lentswe **mme**. Bopa maele ka mabitso ana a hlahellang seratswaneng mme o se ke wa pheta maele a ka hodimo:
3.7.1 Ngwana (2)
3.7.2 Bana (2)
- 3.8 Dipolelo tse latelang di **tatolong**. Di ise **tumelong**.
3.8.1 “Se hatelle ngwana ho bapala sekolong”. (2)
3.8.2 “Ke ne ke se jwalo ...” (2)

3.9 Bolela hore na polelo ena e latelang e **sekaong** sefe.

“Ho bapala ho thusa ngwana ka boikwetliso ho feta ho dula a shebelletse TV”.

A. Sekaoho.

B. Sekaohore.

C. Sekaotaelo.

(1)

3.10 **Lokisa diphoso seratswaneng se latelang:**

Ba na babangata ba ra ta ho bapala bo lo di kolong tsabona.

(6)

[30]

Matshwao kaofela:

70